

Antoine de Saint-Exupéry

D O P I S R U K O J M Í M U

Vyšehrad 2015

Translation © Zdeňka Stavinohová –
dědicové c/o DILIA, 2000

Illustrations © Boris Jirků, 2000

ISBN 978-80-7429-611-6

I

Když jsem v prosinci 1940 před odjezdem do Spojených států projížděl Portugalskem, Lisabon mi připadal jako nějaký zářící, a přece smutný ráj. Mnoho se tam tehdy hovořilo o hrozivě blízké invazi a Portugalsko se křečovitě upínalo k iluzi svého štěstí. Lisabon připravil nejnádhernější výstavu na světě a usmíval se trochu pobledlým úsměvem jako matky, které nemají zprávu o synu ve válce a snaží se ho uchránit svou důvěrou: „Můj syn žije, vždyť se usmívám...“ „Podívejte se,“ říkal Lisabon, „jak jsem šťastný, pokojný a krásně osvětlený!“ Celý kontinent spočíval svou

váhou na Portugalsku jako nějaká hora, plná loupeživých hord, a slavnostní Lisabon vyzýval Evropu: „Může si mě snad někdo zvolit za cíl, když se tolik snažím, abych se neskrýval? Když jsem tak zranitelný?“

U nás doma měla města v noci popelavou barvu. Odvykl jsem v nich všemu světlu a tahle zářící metropole ve mně vyvolávala jakýsi nepříjemný pocit. Jestli se předměstí kolem dokola stápí v temnotách, diamanty v příliš osvětlených výkladech přitahují pobudy. Tušíme, že se zde potloukají. A měl jsem pocit, že na Lisabonu celou tíhou spočívá evropská noc, kde bloudí skupiny bombardovacích letounů, které jako by z dálky vytušily ten poklad.

Ale Portugalsko vůbec nevědělo o žádostivosti té obludy. Odmítalo uvěřit zlověstným znamením. Portugalsko se zoufalou důvěřivostí hovořilo o umění. Odvážil by se snad někdo rozdrtit je s jeho kultem pro umění? Vystavilo všechnu

svou nádheru. Odvážil by se snad někdo tu jeho nádheru rozdrtit? Dávalo na odiv své významné osobnosti. Místo armády, místo děl, postavilo proti zbraním uchvatitele všechny své strážce z kamene: básníky, objevitele a dobyvatele. Celá historie Portugalska čelila místo armády a děl každému vetřelci. Odvážil by se snad někdo rozdrtit to velkolepé dědictví minulosti?

Bloudil jsem každý večer se smutkem v duši touto zdařilou a nesmírně vkusnou výstavou, kde bylo všechno takřka dokonalé. I ta velice diskrétní hudba, vybraná s takovým vkusem, která se linula do zahrad jemně a bez rozruchu, jako prostý zpěv fontány. Mohl by snad někdo na světě zničit ten nádherný smysl pro uměřenost?

Ale Lisabon mi ve své úsměvnosti připadal smutnější než naše pohaslá města.

Setkal jsem se s poněkud zvláštními rodinami (vy jste se s takovými možná také setkali), které uchovávaly doma u stolu místo po zemřelém. Odmítají

nenapravitelné. Ale nezdá se mi, že by taková výzva přinášela útěchu. Mrtvé máme přijímat jako mrtvé. Teprve potom se v podobě mrtvých jinak zpřítomní. Ale všechny ty rodiny oddalují jejich návrat. Proměňují mrtvé ve věčně nepřítomné společníky, kteří se někde zdrželi navěky. Ty rodiny tak směňují smutek za nesmyslné čekání. Takové domácnosti mi vždy připadaly neustále plné neklidu, daleko tíživějšího než bolest. Za pilota Guillaumeta, posledního přítele, kterého jsem ztratil a který byl sestřelen na poštovním služebním letu, Bože můj, jsem přijal povinnost nést smutek. Guillaumet se už nezmění. Nebude už nikdy přítomen, ale také už nebude nikdy nepřítomen. Obětoval jsem jeho místo u stolu, tu zbytečnou léčku, a učinil jsem z něho opravdu mrtvého přítele.

Ale Portugalsko se pokoušelo uvěřit ve své štěstí a ponechávalo mu jeho místo, jeho lampiony a jeho hudbu. V Lisabonu si hráli na šťastné, aby

i Bůh byl ochoten tomu uvěřit. Smutné ovzduší Lisabonu vyvolávali někteří uprchlíci. Nemám na mysli vyhnance, hledající útočiště. Nemyslím ani přistěhovalce, hledající pozemek, který by obdělávali. Mluvím o těch, kteří se vystěhovali daleko od bídy svých krajanů, aby uložili do bezpečí své peníze.

Poněvadž jsem nesehnal ubytování přímo ve městě, bydlel jsem v Estorilu u kasina. Vrátil jsem se z kruté války: moje letecká skupina, která po celých devět měsíců létala nad Německo, ztratila za německé ofenzívy tři čtvrtiny posádek. Když jsem se vrátil domů, zažil jsem ponurou atmosféru otroctví a hrozbu hladu. Poznal jsem neproniknutelnou noc našich měst. A zde, dva kroky ode mne, každý večer se estorilské kasino zaplňovalo přízračnými hosty. Tiché cadillacy, které předstíraly, že někam jedou, je přivázely na jemný písek před vstupní portál. Oblékali se k večeři jako kdysi. Stavěli na odiv své náprsenky

a své perly. Vzájemně se zvali na večere, kde figurovali jako statisté a neměli si co říct.

Potom hráli ruletu nebo bakarát, podle výše svého jmění. Občas jsem se šel na ně podívat. Nepociťoval jsem ani pohoršení, ani ironii, ale jakousi zvláštní úzkost. Takovou, která se vás zmocňuje v zoologické zahradě před posledními představiteli vymírajících druhů. Sedli si kolem stolů. Tísnilo se kolem strohého držitele banku a usilovně se snažili pociťovat naději, zoufalství, obavy, žádostivost i jásot. Jako živí lidé. Hráli o jmění, které možná v tu chvíli už pozbylo jakýkoli význam. Možná používali již neplatné peníze. Hodnoty jejich zavazadel byly možná položeny továrnami, které již někdo zkonfiskoval, nebo je ohrožovalo bombardování, nebo možná už byly srovnávány se zemí. Vystavovali směnky na zářící hvězdu. Snažili se věřit, upínající se k minulosti, jako by už celé měsíce nic nekrachovalo. A snažili se věřit v krytí svých šeků, v plat-

nost dohod. Bylo to přímo neskutečné. Byl to balet loutek. Ale smutný.

Nepochybně nic nepocítovali. Odcházel jsem odtud nadýchat se vzduchu na mořském břehu. A to estorilské zkrocené moře lázeňského města jako by do té hry také vstupovalo. Vrhlo do zálivu jedinou mírnou vlnu, celou ozářenou měsícem. Byla jako nějaká toaleta s vlečkou, nevhodná pro ten čas.

S těmito uprchlíky jsem se setkal zase na lodi. I parník vyvolával jakýsi pocit úzkosti. Převážel z jednoho kontinentu na druhý rostliny bez kořenů. Říkal jsem si: „Budu ochotně jedním z cestujících, ale nechci být emigrant. Doma jsem se naučil spoustu věcí, které jinde budou zbytečné.“ Ale moji emigranti vytahovali z kapes zápisníčky s adresami, trosky totožnosti. Hráli si ještě na to, že něčím jsou. Ze všech sil se upínali k jakési důležitosti. „Víte, jsem ten a ten,“ říkali, „jsem z toho a toho města, přítel toho a toho... neznáte ho?“

Doslov

Dopis rukojmímu byl určen Saint-Exupéryho příteli Leonu Werthovi, ohroženému za druhé světové války Němci v okupované Francii, protože byl žid. Saint-Exupéry dopis napsal na jaře v roce 1943, než odjel s americkým vojenským konvojem do severní Afriky.

Proti rasovým přehradám a odcizení staví Saint-Exupéry úctu k člověku a vyjadřuje víru v duchovní hodnoty lidstva. Úsměv, ať je to úsměv španělského bojovníka nebo arabských zachránců na Sahaře či dvou lodníků na Saôně, je Saint-Exupérymu symbolem vzájemného pochopení.

S Leonem Werthem (1878–1955), váženým výtvarným a literárním kritikem, se o třiatdvacet let mladší Saint-Exupéry seznámil v roce 1931 a toto setkání se stalo počátkem velkého přátelství, jakkoli byli oba muži povahově i názorově odlišní. Jejich společný známý, scénárista Henri Jean-son, ve svých vzpomínkách cituje Wertha, který

o Saint-Exupérym řekl: „I když se naše názory často různily, zase jsme se vždy setkávali...“

V roce 1939 napsal Saint-Exupéry do své knihy *Země lidí* příteli věnování: „Exemplář vytištěný pro Leona Wertha. Především proto, že je jedním z mých nejlepších přátel, které na světě mám. Ale také proto, že mu splácím dluh duchovní, neboť ještě než jsem se s ním setkal, četl jsem, co napsal. A on ani neví, jak jsem mu zavázán. V nejvřelejším přátelství Antoine.“

Když Francie v září 1939 vyhlásila Německu válku, Saint-Exupérymu se podařilo po četných intervencích zapojit se do boje, ačkoli dávno překročil věkovou hranici pro průzkumného pilota. Po podpisu příměří mezi Francií a Německem v červnu 1940 byl Saint-Exupéry demobilizován a pracoval na *Citadele*. Po dlouhém váhání se rozhodl odjet počátkem prosince 1940 přes Portugalsko (o tom se zmiňuje právě v *Dopise rukojmímu*) lodí do USA, aby se pokusil i nadále být Francii užitečný.

V roce 1942 byla vydána Saint-Exupéryho kniha *Válečný pilot*, svědectví o hrdinství francouzských letců za války ve Francii v roce 1940. Na jaře 1943 se autorovi podařilo odjet s americkým vojenským konvojem do severní Afriky (těsně před tím vyšel v New Yorku jeho *Dopis rukojmímu* a po odjezdu ještě poetické vyprávění *Malý princ*) a zapojit se opět do boje. Ačkoliv mu bylo již 43 let, dostal povolení i létat na novém typu letadla Lightning P 38 na průzkumné lety nad Francií.

Začátkem srpna měl však Saint-Exupéry při druhém letu potíže při startu a mírně poškodil letadlo. Byl proto převelen do zálohy a žil v Alžíru. Po dalších četných intervencích dostal od amerického generála výjimečné povolení k pěti letům, jejichž počet nakonec ještě překročil. Avšak z devátého letu 31. července 1944 se již nevrátil. Zahynul nejstarší válečný pilot na světě.

Zprávu o jeho smrti uslyšel Werth 9. srpna v rozhlase a zapsal si do deníku:

9. srpna 1944

Je 11 hodin v noci. Roztržitě poslouchám rozhlas. Najednou slyším: „Francouzský pilot de Saint-Exupéry, který patřil k frakčnímu útvaru¹, se nevrátil z letu nad Francií.“

Údaje, přinášející objasnění, jsou mi lhostejné. Vidím poškozené letadlo. Řítí se dolů, hoří; vidím pilotův obličej.

Myslím na všechny ty hodiny našeho přátelství. Přicházel někdy pozdě v noci. Řešení složitých problémů vystřídaly zase karetní triky. Vidím hospůdku ve Fleurville a vzpomínám na chvíle, které jsme tam strávili. Měly pro nás příchutí dokonalosti.

A zvažuji slova „nevrátil se“ – hledám důvody k naději. Suzanne doufá. Jistě jen proto, aby zmírnila mou bolest. Ale je přece nesmyslné věřit tomu, že je mrtev. Pochybovat znamená zradit

¹ Vichystická vláda nazývala „frakcionáři“ ty, kteří nebyli jejími stoupenci. (pozn. překl.)

ho. Chci doufat. Zřítíl se a je zraněn. Ujali se ho vesničané.

*

Víme, že Werthova naděje se nesplnila – Saint-Exupéry zahynul ve Středozezemním moři. Do jisté míry měl však Werth oprávněný důvod doufat, že se Saint-Exupéry dostal do péče soucitných venkovanů – sám se skrýval v malé obci Saint-Amour v kraji Jura od října 1940 až do ledna 1944. Potom se tajně vrátil do Paříže, kde žil až do osvobození v ilegalitě.

V knize *Saint-Exupéry, jak jsem ho znal* z roku 1948, která je souborem různých zamyšlení Leona Wertha nad Saint-Exupérem, vyjadřuje autor svou velikou bolest nad ztrátou přítele Tonia slovy: „Jak jsi mohl být nám tak nevěrný a zemřít!“

Werth se ještě dožil uctění památky desátého výročí tragické smrti Saint-Exupéryho v roce 1954. Zemřel v roce 1955.

Zdeňka Stavínková

Antoine de Saint-Exupéry

D O P I S R U K O J M Í M U

Edice Harmonie, svazek šestý

Z francouzského originálu *Lettre à un otage* (Antoine de Saint-Exupéry: *Oeuvres*, Paris, Gallimard, 1959), přeložila a doslov napsala Zdeňka Stavinohová. Ilustrace Boris Jirků. Typografie Zdeněk Ziegler. Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., roku 2015 jako svou 1368. publikaci. Vydání druhé. Stran 64. Odpovědná redaktorka Radka Fialová. Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s. Doporučená cena 148 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-611-6